

NYELVÜNK ALKATA

ÍRTA:

ZSIRAI MIKLÓS

EGY RÉGI magyar szokásmondás azt tartja, hogy az előkelő világpolgár németül a kutyájával, angolul a lovával, magyarul a kocsisával, franciául a szeretőjével, spanyolul az Istennel beszél. Hasonló nyelvjellemző elmésségek egyebütt is divatoztak, sőt helyvel-közzel ma is fel-felsziporkáznak. Igazságosztó munkájukban rendesen csak a nemzeti érzékenységhez, ízléshez, elfogultsághoz, vagy esztétikai eszményhez igazodnak, a helyi viszonyok szerint csereberélik a szerepeket, szóval nem pályáznak a tárgyilagosság babéaira. Ennek ellenére sokszor az elevenre tapintanak.

Nem érnek sokkal többet a komoly látszatú, tudományos igényű összehasonlító nyelvszerkezeti elemzések és tipológiai minősítések sem. Az eddigi gyakorlatban ugyanis vagy két, illetőleg egy-két nyelvnek szembesítése, vagy pedig valamilyen nyelv bölcséleti elmélet tantételeinek zsinórmértékül vétele útján igyekeztek egyéni sajátságokat megállapítani, jellegzetességeket kihüvelyezni, értékkülönbségekre következtetni. Több-kevesebb részlettanulásra ilyenféle eljárással is szert tehet az ember, de nyilvánvaló, hogy a munka eredménye jórészt az összehasonlítási alap, a mértékegység, vagy a filozófiai elmélet, áramlat megválasztásának önkényétől függ, nem is szólva azokról a színié kiküszöbölhetetlen megkötöttségekről, amelyek a minősítésre vállalkozó kutatonak népi meg nyelvi hovatarozásából,

szakismereteiből, szempontjaiból, egyéniségéből, alanyiségából erednek: „When we begin to contrast the morphology of two classes of speech, there is a tendency to import our prejudices into the question, and to assume that the grammatical forms to which we have been accustomed are necessarily superior to those which are strange to us.” (Sayce, Introduction to the Science of Language II, 374).

Misteli Ferenc, a nyelvi jellemzéstán egyik legtekintélyesebb képviselője, pályája elején csak gyarlóságokat, tökéletlenségeket látott a magyar nyelvben, később azonban dicsérő szavakban sem fukarkodott. Simonyiék tiltakoztak elítélő bírálata ellen, később viszont örvendezve tapsoltak dicséreteinek. Pedig az efféle ítékezés annyit nyom a latban, mint a magasztalás: semmit.

Vagy hasonlítsuk össze két ugyancsak súlyos szavú nyelvtudósnak a német nyelv szerkezeti jellegéről és értékéről vallott nézetét. Kluge ujjongva kérdezi: „Gibt es denn eine Kultursprache von höheren Vorzügen, von grösserer Bildsamkeit, von feineren Ausdrucksmitteln, von eindringlicherer Kraft?” Nincs a németnél tökéletesebb nyelv: „Unsere Sprache wird die Welt beherrschen” (Unser Deutsch, 3 12. L). Meillet viszont nem fagy ki a gáncsból: „L’allemand n’est pas une langue séduisante. La prononciation en est rude, martelée par un accent violent sur chaque mot. La grammaire en est encombrée d’archaïsmes inutiles: les noms par exemple ont des formes casuelles multiples, différentes les unes des autres, qui n’ont même pas le mérite de se trouver dans tous les mots, et qui ne servent à rien puisque l’ordre des mots suffit le plus souvent à indiquer le sens. L’adjectif a des formes compliquées. Les phrases sont construites d’une manière raide, monotone. Le vocabulaire est tout particulier, tel que ni un Slave, ni un Román, ni même un Anglais ou un Scandinave ne peut

Tapprendre aisément. L'aspect d'ensemble manque de finesse, de légereté, de souplesse, d'élégance" (Les langues dans l'Europe nouvelle 255. L). – Kinek van mármost igazja? Klugenak higgyünk vajjon, akinek nézetét, szavait besugározza a nemzeti önérzet, a büszkeség és a szeretet derülátó verőfénye, avagy a francia Meillet véleményét fogadjuk el, akinek a szemét el várítja a politikai ellenszenv, sőt gyűlölet?

A magyar nyelvről szintén mondtak bírálátot itthon és külföldön, avatottak és avatatlanok egyaránt. Egész gyűjteményt állíthatnánk össze elismerésekből, hízelgő alkalmi bókokból, tüzes ódából, de csinos csokrot köthetnénk a jobbára idegen nyelv-típuson nevelődött szemlélet szűkkeblű kifogásaiból és a leplezetlenül csúfondároskodó ellenszenv vádjaiból is. Meddő vállalkozás volna ez ellentétes vélemények kiegyenlítésén fáradozni: a nyelvek különböznek egymástól, különböző nevezőjű törtéket pedig sem összeadni, sem egymásból kivonni nem lehet. A nyelvek értékelője ugyanolyan hibát követ el, mint az a természettudós, aki minden elismerését, lelkesedését – mondjuk – a gázlómadarakra összpontosítja. Holmi hazagondoló rangsorolás helyett iparkodjunk inkább a nyelvek alapvető anyagi és szerkezeti vonásait, egyéniségük titkát megismerni, állandóan szem előtt tartva, hogy az egyéniséget nem egy-egy állítólagos ritkaság, hanem az alkotó elemek és készségek összhangja, szervi stílusa szabja meg.

A NYELVEK ESZTÉTIKAI megítélésének alapjául főként a hangállományt, az egyes hangtípusok használati arányát, meg magasabb rendszerbe kristályosodásának szabályszerűségét szokás venni. A magyart ebben a vonatkozásban dicsérik is, gáncsolják is: elismerik hangállománya gazdagságát, megróják használatbeli egyhangúságát.

Hangállományunk gazdagsága méltán fel is tűnhetik, mert

ebben megelőzzük a közvetlenül ismert nyelvek többségét. Köznyelvünk – néhány hiányt nem számítva – használja az egyszerű magánhangzóknak mind az elül, mind a hátul, mind az ajakműködéssel, mind az ajakműködés nélkül képzett alsó-, középső- és felsőnyelvállású rövid meg hosszú változatait, az egyszerű mássalhangzók közül pedig az ajkak, a fogak és az íny táján képzett zár- és réshangok zöngétlen meg zöngés változatait, az orrhangokat, úgyszintén az *l*, *r* hangokat, majdnem vakmennyit rövid, hosszú, valamint ikerített alakban. Ha mindehhez hozzászámítjuk még a közkeletű összetett hangokat is, igazán nem csodálkozunk a hangkészletünk gazdag voltáról elterjedt véleményen. Bízást állíthatjuk azonban, hogy a hanggazdagság, a választék nyers nagysága magában még nem jelentene számottevőbb jellegzetességet. Egyéniségre csak egyes ritkább hangtípusok használatából, a hangok különleges képzésmódjából, főként pedig a hangrendszer külső-belső összhangzatából lehet következtetni.

A német Schott az ajakműködéssel képzett rövid *a* hang és a jésített mássalhangzók (*ty*, *gy*, *ny*) kedvelésében, de még ennél is inkább a hangképzés tisztaságában látta nyelvünk egyik legfeltűnőbb akusztikai sajátosságát. Csatlakozhatunk hozzá: a magyarnak időtartam és zöngésség tekintetében szabatosan, pontosan kell hangjait képeznie, mert a hang időtartamának és zöngésségének jelentésmegkülönböztető szerepe van. Számatalan nyelvben elhanyagolható, el is hanyagolódik a rövid és hosszú, a zöngés és zöngétlen hang pontos megkülönböztetése, mi a légtisebb ily természetű hanyagságért szavunk érthetőségének kockáztatásával lakolnánk. Íme néhány beszédes példa a rövid-hosszú hangkorrelációra: *hat* – *hát*, *agy* – *ágy*, *arat* – *árat* – *arát* – *árát*, *ver* – *vér*, *veréb* – *véreb*, *veres* – *véres* – *verés*, *fele* – *felé* – *féle*, *veres* – *véres* – *verés* – *véres*, *verés* – *tőrök* – *torók*, *por* – *pór*, *hal* – *hall*, *kelet* – *kellet* – *kellett*,

– *hadd, var – varr, főz – főzz, nőt – nőtt* stb.; zöngétlen-zöngéshangú szópárok: *por– bor, lép – láb, bab – pap, gép – szak – szag, hat – had, tudás – dudás, termet – termed – dermed, telet – delet – teled – deled, fér – vér, fagy – vagy, fond – vonó, méz – méz, kész – kéz, seb – zseb, sír – zsír, siker – zsiger, fattyú – faggyú* stb., stb. A kivételnek tekintendő *ad – ad, hagy – hagy*, meg a népnyelvben terjedő *szőlő – szöllő, mező – mezző, erősen – erőssen-féle* jelentéskülönbségnélküli mennyiségi változások részint történeti rétegeltolódás eredményei, részint a mássalhangzó-ikerítésre való hajlám szórványai.

A hangképzés kötelező és következetes szabatosága nyilvánul meg abban is, hogy nyelvünkben alig jutnak szóhoz az egyebütt annyira közönséges agyonkurtított, elzöngétlenített, tökéletlenül mormolt magánhangzóroncsok. Magánhangzóinknak pontos időmennyiségi kimérttségét és éles zöngességét az iskolázatlan fül is tüstént észreveszi és műszeres vizsgálatok is igazolják. Könnyű belátnunk, hogy a hangképzés ilyen tisztaságának már magábanvéve is fontos szerepe van a beszéd, a nyelv külső jellegének kialakításában. Nagyon találóan írja Illyés Gyula: „Nyelve férfias, nem az alkudozás, a meggyőzés, a latogatás nyelve, hanem a kijelentésé, az ítéleté, az akaraté. Tagoló nyelv, minden szót erősen megnyom. Idegenek első hallásra vezényszónyelvnek érzik. Nem az. Nem parancsolót és engedelmességre váró csoportot idéz, hanem szabad pusztaságot, rajta két férfit nagy távolságra egymástól, akiknek minden betűt tisztán kell kiejteniök, hogy megértsék egymást; minden szó külön felröppentése után meg kell várniök, amíg az legyőzi a természet ellenállását, a fák és habok szószátyárkodását” (Magyarok 451. 1.).

Általános az a nézet, hogy a nyelv szépsége – vagy nevezzük igénytelenebb szóval: szózatossága – a benne elő-

forduló zenei elemektől függ. Beszédünk legkönnyebben megfogható, vizsgálható zenei eleme a hangszalagok rezgése következtében keletkező zöngé. Tiszta telítettségben van meg a magánhangzóknak, alkotórésze az ú. n. zöngés mássalhangzóknak, hiányzik az ú. n. zöngétlen mássalhangzókból. Annál zeneibb, szózatosabb tehát a nyelv, minél kedvezőbb benne a zöngés hangoknak a zöngétlenekhez viszonyított használati aránya. Ezt a megállapítást a gyakorlatban, az összehasonlítható vizsgálatokban egyszerűsítve úgy szokták alkalmazni, hogy a magánhangzókat, mint zöngés hangokat szembeállítják a mássalhangzókkal, mint csak részben zöngés, vagy teljesen zöngétlen hangokkal. A meglehetősen egyező eredményű számítások közül Tolnai Vilmos táblázatát mutatjuk be, a nyelv után első helyen a magánhangzók, másodikon a mássalhangzók százalékadatát közölve:

finn:	51–49	magyar:	41–59
olasz:	48–52	francia:	41–59
ó-görög:	46–54	orosz:	40–60
spanyol:	45–55	német:	36–64
latin:	44–56	cseh:	35–65
török:	43–57		

Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a zenei elemeknek ilyen egyszerűsített alakban való számbavétele torzított képet ad. Azal, hogy a mássalhangzókat válogatás nélkül zöngétleneknek vesszük, egyes nyelveket jogtalan előnyökhöz juttatunk, másokat meg megkárosítunk. Pl. a finn, amelynek alig vannak zöngés mássalhangzói, jócskán nyert, a magyar pedig, amelyben több a zöngés (36), mint a zöngétlen mássalhangzó (23), veszít az általánosításon. Sokkal helyesebben lámánk el, sokkal pontosabban megközelítenek a valódi helyzetet, ha a magánhangzókat 2, a zöngés mássalhangzókat 1, a zöngétleneket 0 egységgel számítanak, vagy ha a magánhangzók és a zöngés mássalhangzók zön-

getelítettségének, illetőleg zörejtartalmának fokozati különbségeire is figyelemmel tudnánk lenni.

Nyelvünk hangalkati vonásai közül egy sem emelkedik ki annyira, egynek sincs akkora egyénítő ereje, mint a magánhangzók hangrendi összhangjának, illeszkedésének. A jelenség lényegét röviden abban foglalhatjuk össze, hogy az egyszerű szavakban vagy csak magas (– palatális), vagy csak mély (=r veláris) hangrendű magánhangzó szokott lenni (*ember, vezet – soka, hallgat*), s a szótagos végződéses, a ragok, jelek, képzők a magashangrendű szavakhoz magas, a mélyhangrendű szavakhoz mély hangrendű változatban szoktak járulni (*embernek – rókának, vezettünk – hallgattunk*).

Ez a palato-veláris elkülönülés tán a finnugor alapnyelvből szállt reánk örökségül, esetleg csak különéletünk kezdő szakában fejlesztettük ki. Ezúttal ez másodrendű kérdés. Kétségtelen azonban, hogy nemcsak szavaink hangtestére nyomja rá bélyegét, nemcsak az összefüggő magyar beszéd hangtani tagoltságának közvetlen előidézője, hanem testesebb illeszkedéses formánsaink nagy számát tekintve egész ragozásunk és szóképzésünk külső alkatát is megszabja. Az avatatlan idegenben rendesen az egyhangúság, a *vavavava* – *ueueueue*-szerű elálmosító kelepelés-kalapálás benyomását kelti, az indoeurópai nyelvekre támaszkodó nyelvfilozófusok zöme pedig amolyan szellemi fejletlenséget, tunya esetlenségre valló pusztá hangfiziológiai folyamatot lát benne. El kell ismernünk, hogy a hangrendi illeszkedés beszédünk ötvözetét szemcsésebbé teszi, gyakran csakugyan egyhangúságot idéz elő, sőt többször egész szószörnyetegeket hoz létre (*elnemzetietlenedésében alkalmazhatatlanabbakat*).

A jelenségnek állítólagos gépies ürességét vitató fintorra és fennhéjázó néplélektani értelmezésére azonban érdemes néhány helyreigazító megjegyzést tennünk. A magánhangzóilleszkedés bizonyos különleges fajtája a minden nyelv életében nagy sze-

repet játszó hasonulásnak, letagadhatatlanul egy bordában szö-
vődött tehát az indoeurópai nyelvek sokat magasztalt „Umlaut-
jával és „Brechung”-jával. Különség csak az kettejük között,
hogy az egyik előreható hasonulás (*herzog* > *herceg*, *hálálne*
> *hálálnak*), a másik pedig hátraható (*wolve* > *Wölfe*, *vö-
gele* > *Vögel*). Az okát is meg tudjuk mondani, miért lett
uralkodóvá nálunk az előreható hasonulás: nyilván azért, mert
av4 első szótagunkon van a hangsúly, aztán meg fontosabbnak
tekintjük a tövet a ragnál, az alapszót a képzőnél.

Az indoeurópai Umlaut nyelvtani szerepet tölt be, a nyelv-
szerkezetnek hasznos része tehát – szokták tanítani, – a mi
illeszkedésünk viszont nyelvtani funkció nélküli haszontalan ko-
lonc csupán. Könnyű bebizonyítanunk, hogy ez a rovásunkra
kiélezett ellentét a tények és összefüggések hiányos ismeretéből
fakadt hazabeszélés. Igaz, hogy a magyar illeszkedés más, mint
az Umlaut, de jelentőségben legalábbis fölér vele: szerves egy-
séggé forrasztja össze a különféle elemek összetételéből keletke-
zett szótestet. Neki köszönhetjük aztán a hangrendi párhuzamok
árnyalatkifejező finomságait is (*ez – az csúcs – csücs. dob-
ban – döbben, gomb – gömb, forgatag – förgeteg, kavár –
kever, sustorog – sistereg, makog – mekeg* stbj. szóképző
eszközeink értékes gyarapodását is (*-ság, -ség, -hat, -hét* stbj
és testesebb viszonyítóragjaink túlnyomó többségét is (*-bán,
-ben, -ból, -ből, -ba, -be, -tol, -tői, -ról, -ről, -rá, -re, -hoz, -hez,
-hoz* stb.). E szerint nem henye cafrang, hanem jellegalkotó
készség, az életforma hatékony tényezője, szerves járuléka.

Míg a hangtani sajátosságok a nyelvnek főként fizikai köntö-
sét, esztétikai természetét szabják meg, a következőkben vázo-
landó alaktani alapvonások a belső lelki műhely titkait fedik fel
előttünk.

A nyelvölcseleti szakirodalom szinte kizárólag olyan indo-
európai nyelvű kutatók műve, akik a saját nyelvtípusuk tökéle-

tességének hitében vajmi csekély megértést és tárgyilagoságot tudtak, vagy akartak tanúsítani az idegen nyelvtípusok sajátosságai iránt. Egy darabig a Steintal-féle „lélektani” csoportosítás mondvasinált szólamaival (Formsprachen – formlose Sprachen) áltatták magukat, majd az elszigetelő – ragozó – hajlító nyelvekre való alkattani osztályozás fellegvárába zárkóztak be. Legkirívóbb hibáikat időnként kitoldozták-foldozták ugyan, de dogmájuk lényegéből máiglan sem igen engednek.

Mit is tanít ez a nyelvosztályozás a magyarról? A magyar ragozó, összeragasztó (agglutináló) nyelv, azaz a jelentés módosítására, valamint a mondatbeli viszony jelölésére önálló szavakból elsorvadt képzőket, ragokat alkalmaz, azokat felületesen mintegy hozzáenyvezi a változatlanul maradó tőszóhoz vagy alapszóhoz: *áll-hat-at-os-ság-unk-ban*. – Mennyivel finomabban működnek, mennyivel fejlettebbek a hajlító (flektáló) indoeurópai nyelvek! Azok a jelentésmódosulást és a szintaktikai vonatkoztatást a gyökér magánhangzóján végbemenő változásokkal jelzik: *nehme nimm nahm gekommen*. Hamarosan kiderült azonban, hogy a hajlító nyelvek sem érik be a gyökér - hangzó-változtatás csodaszerével, hanem a ragozó nyelvekhez hasonlóan nekik is igénybe kell venniök a ragasztkokat Ezt az elvszerütlen rendellenességet azzal a megállapítással mentegették, hogy a két ragozás között szembeszökő különbség van: szó és ragaszték a mi nyelvünkben könnyen szétválasztható, míg a hajlító nyelvekben szinte a felismerhetetlenségig összeolvad a kettő. Müller Miksa szerint „árja és turáni nyelvek között körülbelül olyan a különbség, mint jó és rossz mozaik között. Az árja szavak mintha csak egy darabból készültek volna: a turáni szavak világosan mutatják a varrásokat és rovátkokat, ahol az apró kövek össze vannak ragasztva”.

Súlyosabbnál súlyosabb nyelvészeti, művelődéstörténeti és néplélektani megállapítások, következtetések alapjául szolgált

ez a közhelyként elterjedt tanítás. Hirdették, hogy a ragozó nyelvek – a magyar is – kezdetlegeseek, a fejlődésnek alacsony fokát képviselik, vaskalaposan egyhangúak, nehézkesek, zsúfoltan szintetikusabb, gépies logikájuk miatt a szabad szárnyalásra és művészi tökéletesedésre alkalmatlanok. A fiatal Misteli még enél is lesújtóbb kritikát mondott: „Az indogermánságban az elejétől fogva akadályok leküzdéséhez és munkához szoktatott szellem soha meg nem szűnik a maga szükségéhez képest a nyelvanyagot átalakítani; e munkának eredménye abban a roppant különbségben látható, mely pl. az ó-ind és angol nyelvek közt van. A két másik nyelv (értsd: a finn és a magyar nyelv) már keletkezésében kedvező helyzetben volt, s azontúlra fárasztó szellemi munkától fel van mentve, úgy, hogy fejlődési menetre egészen képtelen; amit tanultak, azt el nem feledik, de nem tanulnak hozzá újat; innen van csekély műveltségi hatásuk is”.

Csakugyan ily vigasztalanul sivár a helyzet? Bátran állíthatjuk, hogy nem. Nem az ösztönös önvédelem, hanem a jogtalanul elítélt vádlott igazságtudata tiltakozik belőlünk. A tárgyi cáfohtok és elvi ellenvetések egész sorát vonultathatnánk föl. Hogy Müller Miksa megvesztegető képénél maradjunk, jó mozaik vajjon a szanszkrit *bhárami*, *bhárasi*, *bhárati* Viszem, viszed, viszi-, vagy a német leben, legen, führen: lebte, legte, führte, vagy a francia rare, courageuse: rarement, courageusement stb.? és rossz mozaik vajjon a magyar *kő*: *kövek*, *teher*: *terhet*, *vagyon* *van*, vagy a finn *joki*: 'folyó' *jóét*: 'folyók', *tékád* 'csinálni': teen 'csinálok': *tekevat* 'csinálnak' stb.? A hajlító nyelvekben tehát éppúgy találunk rossz mozaikot, mint ahogyan a ragozóban is gyakori a jó mozaik. – Aztán a tó hangzójának hajlíthatóságát is csak a tájékozatlanság tekinti a hajlító nyelvek kizárólagos kincsének: magyar *való*: *volt*, *hó*: *havas*, *halok*: *holtan*, *ez*: *ide*: *így*, *az*: *ott*: *úgy*, *ház*: *haza*: *honn*; lív *läps* 'gyerek': *laps*: 'gyereknek a'-; vogul *gam* 'veszek': *visain* vettem: *vopan*

'vegy'; osztják amp 'eb': imppra 'ebem' stb. A magánhangzóval-takozás e szerint nem szolgálhat válaszfalul, értékmérőül meg még akkor sem fogadhatók el, ha tárgyilag helytállna. Nem mi berzenkedünk, egy bátorszavú német fakadt ki illetéknéppen: „Die Wertschätzung der Sprachen nach ihrem gesamten Bau ist ein Spiel der Phantasie, die Einschätzung nach ihrer etymologisch verständlichem oder unverständlichem Flexion ist so töricht, als ob man den Wert der europäischen Armeen nach der grössern oder geringeren Sichtbarkeit der Hosennaht beurteilen wollte” (Fritz Mauthner, Beiträge zu einer Kritik der Sprache³ II, 309).

Nem azt vitatjuk, hogy a két nyelvtípus között nincsenek sarkalatos különbségek! Vannak, de másban keresendők és más-ként értelmezendők.

;Az idegen meg szokott lepődni a magyar nyelvtan formagazdagságának láttára. Nem is csoda, hisz saját nyelvének 4-5 névszóragozási esete helyett itt 21 közkeletű rágós alaknak, a saját nyelvéből ismeretlen birtokos személyragozásnak s az ikes és iktelen, alanyi és tárgyias igeragozásnak paradigma-erdeje mered eléje. Meglepődhetik, sokallhatja, hibáztathatja, azonban mindez nem változtat azon a tényen, hogy nagyszámú alakjaink mind-egyike hasznos munkát végez: egy-egy mondattani viszonyítás vagy személyi vonatkoztatás szabatos jelölésére szolgál.

Ismeretes, hogy a mondatbeli viszonyoknak se szeri, se száma, s nyelve válogatja, mennyit ismer e viszonylehetőségek közül, s amit ismer, külön szóval, viszonyzóval (prae- és postpositióval), vagy viszonyraggal jelöli-e. Nyelvünk az indoeurópai nyelvekhez hasonlítva csakugyan bővelkedik viszonyragos jelölésekben, ellenben eltörpül egyes kaukázusi nyelvek mellett, amelyekben 47, 50, sőt 97 névszóragozási alak szerepel. Azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a ragkészletet a nyelv életében szüntelen folyó változások sodra hol apasztja, hol da-

gasztja. Az emlékekkel megvilágítható korban, szinte szemünk láttára fejlődött ki a mai magyar viszonyragok többsége, pusztult ki másfelől pl. a bolgár nyelv teljes ragállománya. Aztán a számbeli különbségeket semmi szín alatt sem tekinthetjük érték-különbségek jelzőinek: a bolgár a megmaradt egyetlen esetalak-javai, az ú. n. casus generálisával és viszonyszók segítségével éppúgy meg tudja oldani a szükséges viszonyításbeli feladatokat, mint pl. a viszonyragokban dúskáló kaukázusi lák nyelv. Röviden szólva: a nyelvek között nagy különbség van ugyan a ragozási rendszer gazdagsága tekintetében, ez a különbség azonban nem érinti a viszonykifejezés képességét, csak a módját, eszközeit. A ragozási alakkészlet gazdagságát bizvást nyelvünk egyik figyelemre méltó jellemvonásának tekinthetjük tehát, a nélkül, hogy a gazdagság pusztá tényéből akár kivételes fejlettségre, akár résztelnlivaló kezdetlegességre következtethetnénk.

A magyar viszonyragoknak a bőség mellett mindenesetre számottevő vonásuk, hogy elsődlegesen helyi viszonyítást szoktak kifejezni, s a hol? honnét? hova? kérdésnek megfelelően hármas rajokba tömörülnek. Az összehasonlító nyelvtudomány megállapítása szerint viszony ragjaink közül nyilván csak az *n dán)*, az *-l (elől)*, az *-á, -é (alá, fölé)* és a *-t, -tt (lent, ott)* ősi finnugor, illetőleg ugor-kori örökségünk, míg a többi vagy raghalmozás, vagy képző meg rag összeolvadása, vagy pedig önálló szónak elsorvadása útján a magyar nyelv különéletében keletkezett. A külön szóból agglutinálódott határozó ragjaink eredendő különlegessége, hogy személyraggal ellátva még ma is önálló életet élnek: *bennem, benned, benne; velem, neked, tőlünk, rólatok, hozzájuk* stb., akárcsak a névutók (*mellestem, feletted, nélkülünk*), vagy az egyszerű névszók (*kezem, kezéd* stb.). Ennek a szűk körre szorítókozó önálló életnek maradvány-jellege abból is kitetszik, hogy az ősi illeszkedés nélküli, illetőleg az önálló korbelt hangrendi állapot őrződött meg: a *-ban, -ben* rag sze-

mély ragozott alakja *bennem*, a Halotti Beszédben még illeszkedés nélkül *milostben* (malasztban), *paradisumben* (paradicsomban), önálló szói alapja a 'belső rész' jelentésű *bél*.

A nyelvbölcseleti szakirodalomban sokat hánytorgatták a névszóragozás keletkezésének, a viszonyragok eredeti jelentésének fogas kérdését. A mi ragozásunk kialakulása a szembenálló két fő elmélet, t. i. a logikai-grammatikai és a helyhatározás (lokalisztikus) elmélet közül megfellebbezhetetlenül az utóbbit igazolná, ha persze jogunk volna egyből általánosítani. Nemcsak azt tudjuk bebizonyítani, hogy időhatározóink, aztán állapot-, ok-, cél-, eszköz-, társ- stb. határozóink végső fokon majdnem kivétel nélkül helyhatározói eredetűek, hanem még azt is sikerült kimutatni, hogy eredetileg a Wundt tanítása szerint külön csoportba kikülönített ú. n. belső determinációs ragok is a hely meghatározására szolgáltak. A *-nak*, *-nek* ragos részeshatározó itt-ott máiglan irányt jelöl (*falnak*, *hegynek*, *völgynek megy*) -t tárgyragunk pedig a helyhatározó -t folytatója.

Leíró szempontból a hol? honne-t? *hová?* kérdésre felelő három irány megkülönböztetését tekinthetjük helyhatározó-alakrendszerünk legfeltűnőbb jellegzetességének. Olyan nagy e téren a keretkényszer, hogy etimológiai azonosság hiányában kiegészülés útján teremtjük meg a szimmetriát:

-ban, *-ben* / *-bál*, *bőli* / *-ba*, *-be*
-n // *-ról*, *-ról* / *-rá*, *-re*
-nál, *-nél* // *-től*, *-től* // *-hoz*, *-hez*, *-hoz*.

Az irányhármasság váza a helyhatározók területéről átnyúlik az időhatározók parcellájába is, s a hol? honnét? *hová?* szellemében és párhuzamaként *mikor?* *mióta?* *meddig?* módosulatban(érvényesíti hatását).

Alakállományunk gazdagságát igen nagy mértékben fokozza, sőt bátran mondhatjuk, megsokszorozza a birtokos személyrago-

zás. Csak egyetlen határozónak a birtokos személyragokkal ellátott paradigmáját kell felsorolnunk (pl. *házban: házamban, házadban, házában, házunkban, házatokban, házukban; házaimbán, házaidban, házaiban, házainkban, házaitokban, házaikkban*), s máris helyes fogalmat kaphatunk névszóragozási alakrendszerünk méreteiről. Magunk is meglepődhetünk egyes pontoskodó leíró nyelvtanok végeleáthatatlan ragozási táblázatainak láttára, könnyen el tudjuk tehát képzelni, mit érezhet és gondolhat egy olyan idegen, akinek az anyanyelve viszonyragban szűkülöködik, a birtokos személyragozást meg egyáltalán nem ismeri. Pedig a birtokos személyragozás éppenséggel nem holmi elrettentő szer-telenedés, hanem nagyon is érthető előzményekből szervesen kifejlődött, igen célszerűen működő nyelvi készség. Az ismertebb indoeurópai nyelvek névmással szokták jelölni, mi pedig a birtokszóhoz tapadó raggal jelöljük a birtokos személyét. Azok tehát analitikusan, mi pedig szintetikusán járunk el, akárcsak a mondatbeli viszonyítás számos esetében. Ha azonban tudjuk, hogy a birtokos személy ragjaink a birtokszó után állott névmásokból agglutinálódtak, már csekélyebbnek látjuk a két ellentétesnek tetsző eljárás közti különbséget. A szétágazásnak az volt a megindítója, hogy a mi nyelvünkben a birtokos személyét jelölő névmás a birtokszó után állván, elveszítette külön hangsúlyát, s hozzásimult, végül hangsúlytalansága következtében hangtestében is megkopva teljesen hozzátapadt a hangsúlyos birtokszóhoz, azaz önálló szóból toldalékelemmé satnyult, grammatikalizálódott. Hasonló irányú és eredményű fejlődést látunk a rokon uráli és az altáji nyelveken kívül a sémi-hámi nyelvtörzs tagjaiban, sőt szórványosan azokban az indoeurópai nyelvekben, nyelvjárásokban is, amelyek a birtokos személyét jelölő névmást a birtokszó mögé szokták állítani. Tanulságos példaként idézhetjük a gael *fodham* 'alattam', *fodhad* 'alattad' *fodha* 'alatta', az új-perzsa *pidaram* 'apám', *piaarat* 'apád', *piaarat* 'apja', vagy

a nápolyi olasz nyelvjárásbeli *fratello* (< *fratello mio*) 'testvérem', *fratello* (< *fratello tuo*) 'testvéred' stb. alakokat.

A birtokos személyragozással célirányos lesz egybefoglalva kiemelnünk igeragozásunknak legtöbbit firtatott különlegességét, a tárgyias igeragozást. Bízvást összekapcsolhatjuk okét, mert nemcsak abban egyeznek meg, hogy nyelvünk alaktani gazdagságának egyformán bővizű forrásai, hanem glottogoniai tekintetben is közeli rokonságban vannak egymással. – A tárgyias igeragozás alakjai az alany személyén felül a tárgyat is jelölik. A magyarban az első, második, harmadik személyű alanynak a harmadik személyű tárggyal és az első személyű alanynak a második személyű tárggyal való viszonylatában használunk tárgyias igealakokat: *látom, látod, látja, látjuk, látjátok, látják* (öt v. ötöt és *látlak* (téged v. titeket),

A legutóbbi időkig az a nézet uralkodott, hogy az ilyenféle logikailag hármas tagozatú tárgyias igealakok szerkezetileg is három elemet tartalmaznak: az igeszót, az alany jelét és a tárgy jelét. Ez a magyarázó kísérlet elvszerű következetességében itt is agglutinációt tett fel, bár a tárgyjelölő elemet minden hangtani bűvészkedése ellenére sem tudta megállapítani. Időközben kiderült, hogy a szó logikai és formai tagoltsága nem pendül mindig egy húron, hogy bizonyos nyelvi alakok külön jelölő elem nélkül is végezhetnek meghatározott funkciókat, hogy az agglutináció mellett az adaptáció, a beleértés is döntő szerepet játszik a nyelv életében. Melichnek sikerült bebizonyítania, hogy a *várom, várod*, 'várja'-féle tárgyias igealakoknak a *váram, várad*, vara-féle birtokosszemélyragos alakokkal való összecsengése nem megtévesztő látszat, hanem a magyar tárgyias igeragozás azonos eredetű a magyar birtokos személy ragozással, vagyis tárgyias igealakjainkon csak a cselekvést és a cselekvőt jelöljük, ellenben jelöletlen marad a tárgy. Ez a megállapítás sokkal mélyebbre levilágít nyelvünk szerkezeti fundamentumába, mint eleinte gya-

nítottuk. Később még vissza kell rá térnünk, itt tehát csak azt a tanulságot vonjuk le belőle, hogy a magyar nyelvrendszer kialakulásában sem hiányzott a beleértés, a lélektani erők hathatós közreműködése, a hajlító nyelvek kizárólagos tulajdonságának hitt „wiederholte geistige Umbildung des lautlichen Materials”. Viszonyító ragjainkkal számbeliség és tagoltság tekintetében joggal vetekszenek az új szó alkotására szolgáló toldalékok, a kicsinyítő, lekicsinylő, kedveskedő, becéző, nagyító képzők, a helyet, gyűjtőfogalmat, elvontságot, ellátottságot, összetartozást, hiányt jelölő névszóképzők, a gyakorító, mozzanatos, kezdő, műveltető, ható, visszaható stb. cselekvést jelölő igeképzők. Egyik-másik jelentéskategóriában egész sorozatok állanak rendelkezésünkre. Például kicsinyítésre-becézésre az elnyűtt ősi *-k*, *-g*, *-d*, *l*, *-ly*, „*m*”, *-n*, *-ny*, *-r* mellett ma az alábbiak között válogathatunk: *-ka*, *-ke*, *-cska*, *-cske*, *-csa*, *-cse*, *-i*, *-ika*, *-ikó*, *-cs*, *-esd*, *-csikó*, *-nó*, *-dód*. *-ded*, *-di*, *-sdt*, *-ó*, *-ő*, *-kó*, *-ko*, *-ók*, *-ők*, *-óka*, *-őke*, *-ós*, *-ős*, *-öcs*, *-öcs*, *-da*, *-ce*, *-ci*, *-iai*, *-is*, *-us*, *-sa*, *-se*, *-sí* *-szi*, gyakorító ige alkotására pedig az egyszerű régi *-d*, *-g*, *-si*, *-r*, *-sz*, *-z*, *-s* mellett a következő képzőbokrok kínálkoznak: *-dal*, *-dél*, *-dal*, *-dél*, *-lát*, *-lek*, *-lógat*, *-leget*, *-dok*, *-dek* *-dok*, *-dokol*, *-dekel*, *-dököl*, *-dácsol*, *-de-csel*, *-doz*, *-dez*, *-döz*, *-dós*, *-des*, *-dös*, *-log*, *-leg*, *-log*, *-lyog*, *-nd*, *-and*, *-e-nd*, *-szol*, *-col*, *-col*, *-col*, *-eel*, *-sol*, *-sol*, *-zsol*, *-zsel*, *-zsöl*, *-csal*, *-csal*, *-csöl*, *-csel*, *-csol*, *-kál*, *-kél*t *-gál*, *-gél*, *-kod*, *-ked*, *-kőd*, *-rög*, *-reg*, *-rög*, *-koz*, *-kez*, *-kez*, *-dog*, *-dog*, *-kos*, *-koroz*, *-kerez*, *-gat*, *-get*, *-dogál*, *-degél* stb. stb. Mennyi értelmi fokozat, érzelmi, hangulati árnyalat jelölésére nyílik így alkalmunk! Élünk is az alkalommal. Például az ú. n. gyakorító igék csoportján belül kifejezhetjük a cselekvés többszöriségét (*vagdal*, *mondogat*), tartósságát (*álldogál*, *legelész*), elkezdését (*éled*, *gyullad*), akarását (*tudakol*, *marástál*), sőt figyelmet érdemel, hogy egyazon képző az alapszó jelentéskörétől függőleg egymástól elütő értelmű vagy hangulata

származéktípusokat alkot. Pl. -l igeképzőnk 1. eszköz-, számszám- és hangszer-nevekhez járulva az eszközzel, számszámmal való működést, dolgozást, a hangszeren való játszást jelöli: *kasza* – faszái, *gyalu* – *gyalul*, *hegedű* – *hegedül*; 2. mennyiséget, távolságot, tulajdonságot jelentő melléknévhez járulva azt jelenti „ilyennek vagy olyannak tart, mond”: *sok* – *sokall*, *rossz* – *rosszal*; 3. szint jelentő melléknévből – általában ikesen ragozva – valamilyennek látszást jelent: *piros* – *pirosig*, *pirosülig*, *fehér* – *fehérlik*. Hasonló, sőt még fejlettebb polyseman-tizmust mutat -s névszóképzőnk: 1. rokonsági neveken, keresztneveken és állatneveken a kicsinyítés, kedveskedés, becézés jele: *apus*, *anyus*, *Julis*, *Maris*, *kutyus*, *cicus*; 2. szint és ízt jelentő melléknemekhez járulva a szín, az íz gyengébb árnyalatát, mérsékeltebb fokát, halványságát jelöli: *kékes*, *zöldes*, *édeses*, *savanykás*; 3. anyag-, eszköz- és számszámneveken a vele bánó munkást, vagy előállító mesterembert jelöli: *asztalos*, *bádogos*, *kalapos*; 4. növény- és térszíni formanevekhez járulva az alapszóval jelölt növény elterjedtségét vagy a térszíni jelleg uralkodó voltát, illetőleg az ilyen helyen keletkezett helyiséget, pusztát, dűlőt, hegyet, erdőt jelöli: *fenyves*, *nádas*, *zsombékos*; 5. -d, -ő képzős melléknévi igenévhez járulva szokássá vagy jellemyszerűvé állandósult tulajdonságot jelöl: *rugós*, *harapós*, *mulatós* stb.

Ez a taláalomra kiragadott pár adat és példa bizonyára kellőképpen szemlélteti új szó alkotására szolgáló nyelvi eszközeink bőségét, változatosságát, rugalmasságát, korlátlan továbbfejlesztésre alkalmas képességét. Ezeket a tulajdonságokat még az elfogult idegen is ritkán szokta kétségbevonni, csak rendesen félreérti, félreértelmezi, félreértékeli őket. Egyik fő elvi kifogása úgy szól, hogy mind a szóragozás-, mind a szóképzésbeli alakgazdagságunkat agglutinációval, önálló szavaknak alakítani elemekké nyomorításával értük el, az ilyen agglutinált elemek pedig csak egészen felületesen csimpaszkodnak a tőszóhoz, vagy alapszóhoz.

Erre az okoskodásra mindenekelőtt azt jegyezhetjük meg, hogy alaktani szóvégzeteinknek csak egy része – a testesebb háta-rozóragok csoportja, képzőink közül meg jóformán csak a -hat, -hét, -sag, -ség – keletkezett önálló szóból. Ez az agglutináció azonban nem laza felületi tapadás, adhézió, hanem a hangrendi illeszkedés hasonlító hatása következtében szerves egybeforrás, kohézió. A magyar házhoz – kerthez – földhöz, alhat – mehet, jóság – szépség-féle ragozott, illetőleg képzett alakok mindenestre tökéletesebb össz esi múlásról, felszívódásról tanúskodnak, mint p. o. a latin *atrocitás* – libertás, fortitudo – simhtudo, vagy a német Kindheit – Krankheit, Mannschaft – Leidenschaft stb. Az indogermanisták szüntelen a „Lockerheit der Anfügung” vádjával illetnek bennünket, pedig íme a maguk portája előtt is volna mit seperniök.

Súlyos kifogások érik nyelvünk alaktanát a képzők, jelek, ragok állítólagos zsúfolt egymásra rétegződése miatt is. Azok szokták ezt a szemünkre vetni, akiknek az anyanyelvük taglaló, analitikus. Ők jobbára különálló szavakat, segédigéket, névmásokat, viszonyítószókat, partikulákat használnak a képzet- és viszony-jelölés eszközeiül, míg mi összefoglaló módon, szintetikus formánsokkal oldjuk meg ugyanazokat a feladatokat:

franciául	{	<i>Jon velem a színházba?</i> <i>Venez-vous au théâtre avec moi?</i>
angolul	{	<i>Házamban él</i> <i>He is living in my house</i>
németül	{	<i>Holtodig eltartanálak</i> <i>Ich mochte dich bis zu deinem Tode ernahren</i>

– Elismerjük, hogy egyeseknek könnyebben felfogható az analitikus német *er würde gehebt haben, er wird gehebt werden*, mint az azonos jelentésű szintetikus latin *amainsset, amabitur*,

azt sem tagadjuk, hogy környezetünkben ma több nyelv halad a formakoptatás, a viszony szavakkal, segédigékkel történő körülírás, az analízis irányába, mint fordítva. Ez azonban korántsem jelenti azt, mintha mi céltalanul összezsúfoltnak, áttekinthetetlenül nehézkesnek, a „modern” nyelvfejlődés megcsúfolójának érezhetnek és vallhatnók a hagyományos *öklömnýt köhajtásnyira, feleségstül, megfutamodnátok*-féle többszörösen agglutinált szóalakjainkat. A svéd Collinder elbeszélése szerint a svéd- finn nyelvhatáron élő két nyelvűek gyakran nyilvánítanak olyan véleményt, hogy könnyebb finnül, mint svédül beszélni. Ezt ő azzal magyarázza, hogy a finn viszony ragok elsajátítása kevesebb nehézséget okoz, mint a svéd viszonzóké. – Mindettől függetlenül: „Diejenige Sprache steht am höchsten, welche am weitesten geht in der Kunst mit geringen Mitteln viel zu vollbringen, oder mit anderen Worten, die die grösste Summe von Bedeutungen durch die einfachste Einrichtung ausdrücken kann.”¹ Ha ez igaz, már pedig józan megítélésünk szerint igaznak kell lennie, akkor nemhogy restelkednünk nem kell, hanem büszkéek lehetünk nyelvünkre, nyelvünknek viszonyító ragokban, és színes szemléletességgel telített képzőkben való gazdagságára. Ne elméleteket olvassunk bele a tényébe, hanem a nyelvi tényekből vonjunk le következtetéseket.

Fennebb már utaltunk arra a kétségevonhatatlan megállapításra, hogy tárgyias igeragjaink azonosak birtokos személy ragjainkkal. Ezt a meglepő egyezést csak úgy tudjuk helyesen értelmezni, ha feltesszük, hogy a mai névszó és ige közti különbség másodlagos elkülönülés eredménye. Ezen az ősi szófaji azonosságon nyugszik mondatszerkezetünk számos alapvető jellegzetessége így az ú. n. névszói jellege is. A *fa növény, a fa magasfele* mondatokban névszó (*növény, magas*) szolgál állítmányul. Régebben hiányos, vagy kihagyásos mondatnak tekintették az efféleket, azt tartva, hogy az ú. n. állítmánykiegészítő mellől el

maradt a copula-szerepű van. Kiderült azonban, hogy semmi bizonyítékot nem lehet e mellett a nyilván idegen szemléletből fakadt feltevés mellett felhozni. Vannak ellenben a magyarban jócskán olyan jelek, amelyek azt mutatják, hogy névszónak állítmányul használata ősi magyar sajáttság. Hivatkozhatunk az ú. n. nomen-verbumokra, minők: *fagy, halász, les, nyom, vész, zavar* stb., amelyek egyaránt lehetnek igék is, névszók is, alanyok is, állítmányok is („*a fagy tönkretette a veté-st*” – „*az e-jjel fagy*”.); hivatkozhatunk azokra a képzőkre, amelyek válogatás nélkül járulhatnak névszóhoz, igéhez: *látatlan – járatlan, szívtelen – szüntelen, színez – kötöz* stb.; hivatkozhatunk azután az igeragozásunk rendszerében található nagyszámú névszói eredetű alakra: a *vagyon, teszen, vészen*, leszen-féle jelenidejű egyes 3. személyű igealakokra, amelyek ugyanolyan -n képzős igenévi származékok, mint a *vagyon, haszon, bizon* stb. névszók; a *volt – voltáig látott – láttak, ült – ültek-féle* múlt idejű 3. személyű igealakokra, amelyek épp olyan -t, -tt képzős származékok, mint a *szülött – szülöttek, megbízott – megbízottak, halott – halottá^*, vagy akár a *tett, lét, hit, nemzet* stb. névszók – Mellesleg hadd jegyezzük meg, hogy a névszói állítmányt minden finnugor nyelv kedveli.

Mondatunk felépítésében, a mondatrészek egymáshoz való viszonyításában részint ez a névszói jelleg, részint a fennebb már bemutatott szintetizáló hajlam közvetlen vagy közvetett hatása domborodik ki. Főként jelzőnk némely feltűnő sajátága mutatja ezt világosan:

1. A jelző a jelzett szó előtt áll: *jó ember, új ház*. Ez aszórendi kötöttség egészen természetes, sőt szükségszerű, mert hiszen csak így tudjuk megkülönböztetni egymástól a névszónak jelzői és állítmányi használatát. A fordított szórendű az ember *jó, a ház új* kapcsolatban a *jó*, illetőleg az *új* szó állítmány.

2. Minősítő jelzőül nemcsak melléknév, hanem bármilyen

névszó, különösen nemet, kort, foglalkozást, anyagot jelentő főnév is szolgálhat: *fiú-gyermek, bika-borjú, nő-ember* (> ném-bér), *katna-omám, bíró uram, aranygyűrű* stb. A gyakori jelzői alkalmazásnak az lehet aztán a következménye, hogy egyes ilyen főnevek a melléknévek portáján is otthonosan mozognak (pl. *árva, ifjú, koldus, özvegy, szomszéd, vitéz*), sőt gyakran egészen melléknévvé vedlenek át (pl. *derék, dús, fiatal, fukar, jámbor, kaján, ravasz* stb). – Ide vág a magyar tulajdonnevek szembeszökő szórendi jellegzetessége, a Stadt Rom, l-Empereur Napoleon, William *Shakespeare* stb. szerkezeti viszája, a magyar Sopron megye, Mátyás király, Petőfi Sándor stb. Ez a nyelvművelő szakirodalmunkban számtalanszor hány torgatott szórend nemcsak logikusnak logikus, célszerűnek célszerű, hanem szófűzésünk alapsajátságainak egyik eleven hajtása: a jelzőnek, akár közszó, akár tulajdonnév az illető, a jelzett szó előtt van a helye.

V A jelző ragozatlan: új *házban, bíró uramat, Mátyás őr-rályról*. A jelző ragozatlansága nyilvánvalóan azt mutatja, hogy a jelzős szerkezet lényegileg összetétel, szintetikus egység. Ez magyarázza meg azt is, miért marad a tőszámnévvvel jelzett főnév egyedszámban: *három alma, hét csillagból*.

A mondatok összefűzésében, az összetett mondat szerkesztésmódjában aránylag kevesebb eredetiséget találunk. Azt szokás ezen a téren a legjellemzőbbnek tartani, tanítani, hogy mondatainkat általában egymás mellé rendeljük s lehetőleg kerüljük a környező nyelvekben közönséges alárendelő formákat. Egyesek még ennél is tovább menve a közhelyé merevedett tanításból súlyosabbnál súlyosabb néplélektani meg nemzeti társadalomtörténeti következtetéseket sietnek levonni. A nyelvi tények, a nyelvtörténeti adatok és a rokonyelvek elfogulatlan vizsgálata meglepően más képet tár elénk. Kiderül ugyanis, hogy az alárendelés nem holmi kései idegen fertőzés, tüzzel-vassal puszt-

titanivaló rákfene, hanem ősi örökség: megvolt már a finnugor alapnyelvben is, mégpedig mind a kötőszó nélküli tiszta hypotaxis, mind a mellérendelésből származó másodlagos alárendelés változatában. Sőt dívott, fennmaradt egy harmadik leplezett formája is, az alárendelt mellékmondatral egyenlő értékű igeneves szerkezet. A „Néznem *a nap jöttét s lementét*”, „Holtunk *után* becsülnek meg bennünket”, „Körömszakadtig tagadtott a vádlott” stb. mondatok jötte-t, *lementét, holtunk, körömszakadtig* igeneve nyilvánvalóan mellékmondatot helyettesít, voltaképpen a főmondat keretébe szintetikusán bekebelezett névszói állítmányú mondat megkövülése. A rokonnyelvek sűrűn használják, kedvelik az ilyen szerepű igeneves szerkezetet. A régi magyarban is elég közönséges volt, utóbb azonban fokozatosan kiszorította a kötőszó nélküli és a kötőszós mellékmondat, úgyhogy ma már csak néhány állandó kifejezésben, elszigetelt szólásban tengődik. Elvi jelentőségű kérdés, lehet-e a nyelvi tényekből a beszélő közösség lelki alkatára, népi jellemvonásaira következtetni. Lehet, de kockázatos vállalkozás, amely többnyire nem szárnyalja túl a kávéházi grafológia tudományát. Aki nem okult az eddigi kísérletek tanulságain, kudarcain, gondoljon a sok-sok évezredes érintkezések, beolvadások, népkeveredések és nyelvcserek okozta bonyolult eltolódásokra, zűrzavaros változásokra. A magyar és a vogul nyelv szelleme, szerkezete szinte teljesen azonos, a magyar és a vogul lélek, jeHem viszont ég és föld.

Alkattani vázlatunk utolsó vonásának a szórend kérdését hagytuk. A magyarnak szabad szórendje van, vagyis a mondatrészek nem kötött egymásutánban sorakoznak fel, hanem alkalmi kiemeltségük szerint helyezkednek el. A kötött szórendű németben *Romulus gründete Rom* az egyetlen helyes szórend, míg a magyarban, vagy az ugyancsak szabad szórendű latinban célunknak megfelelően váltogathatjuk a szavak egymásutánját:

Romulus alapította Rómát, Romulus Rómát alapította, Rómu-t Romulus alapította, Rómát *alapította* Romulus stb.; Romúius condidit Romam, Romulus Romám condidit, Condidit Romám Romulus, Condidit Romulus Romám stb. – A magyar szórendnek tagadhatatlanul temérdek csínja-bínja, de ugyanannyi értéke és szépsége is van: megbecsülhetetlen szolgálatot tesz a tartalmi, értelmi megkülönböztetésben, a kiélezés, színezés, árnyalás munkájában pedig stilsztikánk egyik legfinomabb művészi eszköze.

SZÁZ ÉVVEL EZELEŐTT így nyilatkozott a csodálatos nyelv tehetséggel megáldott Mezzofanti: „A magyarok, úgy látszik, még nem tudják, micsoda kincs lakik nyelvükben”. Talán csakugyan nem tudjuk még, de érezzük már. Annyit azért tudni is tudunk róla, hogy két szervesen összefonódó erő táplálja, élteni, neveli: a hagyományozott eredetiséghez való hűséges ragaszkodás és az alkalmazkodás, a korlátlan fejlődés képessége. – Hogy pedig érezni mit érzünk, annak tolmácsolására gyenge a szavam. Ravasz Lászlóval mondom tehát: „Igen, nekünk a nyelvünk nagyobb kincsünk, mint a földünk, mert régibb, s akkor is él, amikor már a föld nem a mienk. Nagyobb, mint a történelmünk, mert a történelem a nyelvben elfér, de a nyelv nem fér el a történelemben. Ezt az élő, zengő testet, ezt az óriási és közös műalkotást, kibeszélhetetlen szépségű lélekparkot maga az Alkotó teremtette, sok ezerév finomította, fejlesztette, ápolta; dolgozott rajta az idő, az évszakok járása, természeti és történelmi erők. Lángelmék alkotásaikkal gazdagították, felfedezők kincseiket ide rejtették el, győzelmeikkel ezt szentelték meg. Igazán közös kincsünk: az egyetlen nemzeti vagyon, amelyből a szegény embernek is éppen annyi jut, mint a hercegnek, s csak annak nincs belőle semmije, aki maga dobta el magától. Titkos jegy, amelyről minden bábeli zűrzavarban egymásra ismerünk, címer, amelyet büszkén hordó-

zunk 3 z emberi szellem mérköző porondján. Leghübb képünk, mert nem nyelvünk olyan, mint mi, hanem mi vagyunk olyanok, mint a nyelvünk. Bástyánk, lélekgyepünk, védelmi rendszerünk, hódító hadseregünk; szent kapunk, amelyik kizár és befogad, menedéket nyújt és otthonunkat jelzi. Nincs nemzeti vallásunk; művészetünk, tudományunk és jogrendünk éppúgy Európáé, mint a mienk, egyedül a nyelvünk a mi külön sajátunk és senki másé. Ezt beszélni és mívelni: az igazi Ars Hunganca”.

¹ Jespersen, Die Sprache. Ihre Natur, Entwicklung und Entstehung 309.

² Berzeviczy-Emlékkönyv 218.